

[Avoimen ja joukkoistetun vertaisarvioinnin kokeiluun osallistunut artikkelikäsikirjoitus arviojalausuntoineen. Päivämäärä: 1.11.2019.]

Merja Tarvainen

Sodan ja jälleenrakennuksen muistitieto vammaisten ihmisten elämäntarinoissa

Merja Tarvainen, Itä-Suomen yliopisto, merja.tarvainen@uef.fi

Johdanto

Me kumpikin muistamme sodan, ei, emme pelkästään muista, me tunnemme sen luissamme ja lihoissamme. Me olemme nähneet pomminkuopat ja palot ja sammutusvesien säihkeen talviyössä. Ja unet, joissa kuljemme kaupungissa, jonka fysiologia on etäisesti tuttu; tässä piti olla tori, tuossa se valkea koristeellinen talo, tässä meni ennen kaja talojen lomassa, tuolla oli se korkea aita, kaivo, kivetytys jota pitkin hypin pitkässä aamuvarjoissa kohti leipurinliikettä. Sodasta nekin unet kertovat, vaikka niissä on syvä rauha, sanoi Rose. Ja hän oli siinä oikeassa, koska tämän tietävät kaikki sodan eläneet: syvin kokemus sodasta on eksyminen tutussa maisemassa, maamerkkien katoaminen, ikiajoiksi.¹

Edellä lainatussa katkelmassa kirjailija Sirpa Kähkönen kuvaa ”tutussa maisemassa eksymistä” syvimmäksi kokemukseksi sodasta. Tutussa maisemassa eksytään, kun aineellisen todellisuuden maamerkit ovat kadonneet, ”ikiajoiksi”. Katkelmassa kuvataan myös ”unta”, joka voi olla muisteluakin menneestä paikasta jota ei enää ole tai tapahtuneesta joka ei enää palaa. Unessa, kuten muistossakin, voi kulkea ”etäisesti tutun” kaupungin kaduilla, ja myös muistaa sen. Tai kuten Kähkönen muistuttaa, ei vain muistaa, vaan tuntee luissaan ja lihoissaan sodan, jos on sen elänyt. Sodasta muistuttavat ”pomminkuopat” ja poistuneet, maamerkit jotka olivat ennen niin tutut. Jäljellä on vain muistot.

Artikkeli käsittelee toisen maailmansodan (1939–1945) ja sen jälkeisten lähivuosien kerrottuja muistoja vammaisten ihmisten elämäkertoissa muistitiedon näkökulmasta. Mihin nämä eletyt ja kerrotut muistot kiinnittyvät? Kiinnitän huomiota erityisesti muiston ruumiillisuuteen ja materiaalsiin kiinnekohtiin. Muistelukerronnat ovat osa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Kynnys ry:n järjestämää Vammaisena Suomessa -elämäkertakeruuta.

Muistitieto ja vammaisuus

Vammaisuuden historia on eräs uusiksi historioiksi kutsuttuja tutkimusaloja, joita kiinnostaa niin kutsuttu vaiettu, hiljainen, unohdettu tai marginaalinen historiassa². Vammaisuuden historian tutkimusta ovat rajoittaneet lähdeaineiston vähäisyys ja niiden näkökulma: vammaisuutta sivuavat lähteet ovat muotoutuneet pitkälti organisaatioiden tai muiden kuin menneisyyden vammaisten henkilöiden näkökulmasta³. Lisäksi koko käsite ”vammaisuus” voi olla menneisyyden tutkimuksessa ongelmallinen, sillä se on muotoutunut nykymuotoiseen käyttöönsä 1900-luvun jälkipuoliskolla, ja kiinnittyy vammaisliikkeen yhteiskuntapoliittisiin tavoitteisiin⁴.

Tämä artikkeli kiinnittyy vammaisuuden historiaan aineistolähtöisesti ja lähestyy aihetta muistitietotutkimuksen avulla. Muistitieto on suomennos englanninkielisestä termistä *oral history*. Muistitiedon määrittelyä nimensä mukaisesti perustuvan kertojansa muistiin eikä esimerkiksi kirjallisiin lähteisiin. Muistamiseen liittyy aina myös tulkinta sekä suhde yleisöön, jolle muistoja kerrotaan. Suomessa tehtävälle muistitietotutkimukselle ominaista on myös kirjallisten muistitietoaineistojen, kuten esimerkiksi erilaisten muistiorganisaatioiden järjestämien kirjoituskeruiden käyttö.⁵

Kiinnitän huomiota erityisesti kerrotun muiston ruumiillisuuteen sekä aineellisiin eli materiaalsiin kiinnekohtiin. Muiston ruumiillisuus viittaa oletukseen, että muisto on niin sanotusti juurtunut ruumiiseen⁶. Lisäksi on esitetty, että olisi syytä tutkia muistelukerronnassa avautuvia tunteita ja materiaalsuutta⁷. Tunteet ja ruumiillisuus ovat nousseet kiinnostuksen kohteiksi viimeaikaisessa toisen maailmansodan ja sen lähivuosien tutkimuksessa. Esimerkiksi Ville Kivimäen ja Kirsi-Maria Hytösen toimittamassa *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättymisen 1944–1950* -teoksessa kysytään, ”Miltä rauha tuntui” ja ”avataan ikkuna aikaan, jolloin sota oli vereslihalla”. Kivimäen ja Hytösen toimitteessa (2016) muistutetaan myös sodan erilaisista kokemisista sekä ”painajaisista” ja ”uusista aluista” sodan jälkeen.

Eerika Koskinen-Koivisto:

Jäin miettimään, miten tekstin alku ja seuraava kappale oikeastaan kytkeytyvät toisiinsa? Käsitteleekö Kähkönen teoksessaan vammaisten kokemuksia? Vai onko alun tekstipätkä ja tulkinta osoitus muistojen ruumiillisuudesta ja materiaalisuudesta? Toivoisin, että alkukappale tai sitä seuraava kappale yhdistyvät. Ehdotan myös, että sanoittaisit vielä selkeämmin käyttämäsi metodologiaa (että kiinnityt muistitietotutkimukseen ja muistin tutkimukseen) ja analyysimenetelmää (miten luet aineistoasi). Muistitieto ei itsessään ole näkökulma. Lisäksi toivoisin, että muotoilisit kappaleen viimeisen lauseen uudestaan, esim.: Muistelukerronta on tuotettu osana... Kerro tässä johdannossa myös keruukyselyn vuosi.

Merja Tarvainen:

Alkusaatti kiteyttää siviilin sotakokemuksen muistoa sekä kuvaa juuri tuota mainitsemaasi muistojen ruumiillisuutta ja materiaalisuutta. Tekstilinkkiä voisi toki täsmäntää. Tarkoitko, että metodologia + menetelmää olisi mielestäsi paikallaan avata jo tässä alussa, vai viittaako kommenttisi menetelmä-osioon? Muotoilu ehdotuksesi viimeiseen lauseeseen on toimiva ja hyvä.

Eerika Koskinen-Koivisto:

Kuusisto, Arponen, Anna-Kaisa and Ulla Savolainen 2016: The Interplay between Memory and Matter: Narratives of Former Finnish Karelian Child Evacuees. *Oral History* 44:2, 59–68.

Merja Tarvainen:

Tuttu teksti, joka tosiaan sopisi tähän viitteeksi.

Eerika Koskinen-Koivisto:

Rauhaton rauha -teoksen ensimmäinen painos on vuodelta 2015.

Merja Tarvainen:

Täsmennän lähdeluetteloon, että käytössäni oli teoksen toinen painos.

Viime vuosina onkin tutkittu esimerkiksi toisen maailmansodan tunnemuistojen ruumiillisuutta erityisesti sota-ajan aikuisten tai nuorten aikuisten elämässä⁸, mutta myös sota-ajan lapsuuden tutkimus on kiinnittänyt huomiota näihin seikkoihin⁹.

Uusin tutkimus on ollut kiinnostunut ihmisten kokemusmaailmasta ja tunteista sekä kytkeytymisestä tai kytkeytymättömyydestä kollektiiviseen kertomukseen sodasta¹⁰. Ville Kivimäki, Kirsi-Maria Hytönen ja Petri Karonen tunnistavat suomalaisessa tarinavarannossa kaksi keskeistä tarinalinjaa sotaa seuranneista vuosista. Ensinnäkin on poliittisen kertomuksen tarinalinja, jolloin puhutaan ”vaaran vuosista”. Toisaalta on ”suuri selviytymiskertomus”, joka kiinnittyy ”pula-ajan, työnteon ja eteenpäin pyrkimisen etokseen”¹¹. Kollektiiviset kertomukset ovat yhteisesti jaettua muistamista, tapaa kertoa sekä jaettuja tapoja kertoa tunteista.

Aineisto ja menetelmä

Artikkelini aineistona on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) ja Kynnys ry:n keräämää ”Vammaisena Suomessa 2013–2014” -kokoelma. Kynnys ry on valtakunnallinen vammaisorganisaatio, joka edistää vammaisten ihmisten ihmisoikeuksia. Aineistoa säilyttää SKS:n kansanrunousarkisto (KRA), josta se on saatavilla tutkimuskäyttöön. Kirjoituskeruun saateviestissä kehoitettiin aloittamaan ”varhaisimmista muistoista” ja kertomaan elämäkulusta ”aina nykyhetkeen ja tulevaisuuden pohdintoihin saakka”. Kertojia pyydettiin kertomaan omalta kannaltaan tärkeistä tapahtumista, ja lisäksi saateissa muistutettiin, että kaiken kerrotun ei tarvinnut liittyä ”vammaisuuden teemaan”.¹² Aineistossa on 1 797 sivua tekstiä 37:ltä kirjoittajalta, joista viisi muistelee ja kertoo lapsuuttaan sota-ajan ja sen lähivuosien Suomessa.

Kiinnitän tutkimukseni muistamisen tarinallisuuteen. Tarinallisuuden ja muistitiedon suhde on ilmeinen ja tutkimuksessa tunnustettu¹³. Tässä tutkimuksessa tarinallisuuden ja muistitiedon suhdetta avataan tarinallisen kiertokulun kautta. Sovellan aineiston luennassa tarinallisen kiertokulun lähestymistapaa. Tarinallinen kiertokulku on tutkimuksellinen lähestymistapa, jossa ihmisen sisäisen ja kerrotun tarinan ajatellaan rakentuvan vuorovaikutuksessa kulttuuriseen tarinavarantoon. Tarinallisen kiertokulun mukaan sisäinen tarina on ihmisen itselleen kertomaa tarinaa, jota hän rakentaa suhteessa kulttuuriseen tarinavarantoon. Sisäinen tarina ja kerrottu tarina eivät välttämättä ole samoja, vaan kerrottuun vaikuttavat esimerkiksi tilannetekijät ja vastaanottaja. Näitä voidaan kutsua kertomisen ehdoiksi. Tarinallisen kiertokulun mukaan kulttuurinen tarinavaranto antaa kiinnityspaikan kokemuksille sekä tulkin-taresursseja eletylle.¹⁴

Tämä artikkeli muotoutui seuraavasti. Luin aineistoa muita tutkimuksia varten, kun mielenkiintoni kiinnittyi tekstissä usein ikään kuin yllättäen oleviin sota-ajan ja sitä seuranneiden lähivuosien muistelukerrontoihin. Ne olivat kuin välähdyksiä tai häivähdyksiä menneistä hetkistä, jotka tulivat kerrotuksi elämäntarinan keskellä tai kesken kaiken muun kerronnan. Ryhdyin tutkimaan tarkemmin näitä muisteluja. Ensimmäisen keräsin, tai yritin kerätä, kaikki nämä satunnaiset välähdykset yhteen tiedostoon. Olin useasti epävarma siitä, olinko saanut kerätyksi kaikki, olihan aineisto laaja ja paikoin vaikeasti seurattava. Päätin, että luen aineistoa varmuuden vuoksi kahteen eri tapaan: ensinnäkin erikseen näitä sota-ajan muisteluja etsien, ja toiseksi niin, että pidän huomioni tässä teemassa myös silloin, kun luen aineistoa muihin tutkimuksiin. Rinnakkaislukeminen toikin vielä muutaman rivin (kaksi kappaletta) lisää, sillä sota-ajan ja sen lähivuosien muistelukerronnat olivat usein upotetut elämäntarinaan.

Sodan ja jälleenrakennuksen muistitieto elämäntarinassa

Osassa tämän aineiston elämäntarinoita sota-ajan kerrotuista muistoista kerrotaan omana osionaan, kuten esimerkiksi eräs kertoja on otsikoinut ”Mitä minulle oli sota”¹⁵. Tavanomaisempi kerrontatapa on kuitenkin se, että sota-ajan muistot tulevat kerrotuksi lyhyinä fragmentteina muun elämäntarinan keskelle, ilman kronologista tai paikkaan kiinnittyvää yhteyttä. Tulkitsen tätä siten, että kyse voi olla tietystä asiayhteydessä heräävästä tunnemuistosta. Elämäntarinan lukijalle näitä yhteyksiä ei välttämättä tekstitasolla juuri avata, joten tämä jää tulkitsevan lukemisen tasolle. Toiseksi luen siten, että kirjoitetun elämäntarinan muotoilu voi nostaa pintaan sellaisia tunnemuistoja, joita on voinut olla hankala käsitellä tai sanallistaa mutta jotka kuitenkin ovat vaikuttaneet elämään. Niinpä ajattelenkin, että elämän auki keriminen ja sanoittaminen toisille luettavaksi on voinut vaikuttaa myös siihen, miten ja miksi sota-aikaa on muisteltu ja kerrottu. Molemmassa tavoissa sota-aika ja sitä seuranneet lähivuodet toimivat elämäntarinan olosuhteena, joskus jopa kehyksenä. Oman kokonaisuutensa muodostavat esineisiin ja paikkoihin kätkeytyvät sanat: ”jos ne puhuisivat, osaisivat ne kertoa enemmän sodasta kuin minä”¹⁶, kuten eräs kertoja toteaa. Esineet eivät ole pelkästään muistin kohteita, vaan myös tunteiden kiinnekohtia¹⁷.

Sota-ajan ja sitä seuranneiden lähivuosien kerrontojen aikataso vaihtelee. Osassa asetutaan kertomaan tapahtuneesta kuin se olisi tapahtunut juuri hetki sitten itselle lapsena, osassa taas otetaan enemmän ajallista etäisyyttä ja kuvataan elettyä lapsuutta nykyhetkestä käsin. Muistelukerrontojen lapsuus ei olekaan vain lapsuusajan tai -muistojen kuvailua tai edes lapsen näkökulman esitys, vaan kyse on ”kirjoitushetken ja kerrotun menneisyyden välisen etäisyyden kutistamisesta”, jolloin mennyt tulee lähelle kerrontatilannetta¹⁸. Muistelukerrontojen lapsuus rakentuu muistojen ohella ”eletystä elämästä sekä nykyhetken tavoitteista”¹⁹. Kirjoitan seuraavaksi ”sota-ajasta elämäntarinan aineellisena ja kerronnallisena

Eerika Koskinen-Koivisto:
Myös Erkka Pehkonen 2013 ja Kirsi-Maria Hytönen 2014 ovat tarkastelleet näitä näkökulmia väitöskirjoissaan.

Merja Tarvainen:
Aivan, nämä sopivat tosiaan mukaan.

Eerika Koskinen-Koivisto:
Savolaisen lisäksi sota-ajan lapsuuden muistojen ruumiillisuutta ja aistimellisuutta ovat tutkineet mm. Laurén 2018 ja Koskinen-Koivisto & Seitsonen 2019 (alla). Koskinen-Koivisto, Eerika & Oula Seitsonen 2019: Landscapes of Loss and Destruction: Sámi Elders' Childhood Memories of the Second World War. *Ethnologia Europaea* 49:1, 24–40. <https://doi.org/10.16995/ee.816>

Merja Tarvainen:
Kiitos uudesta luettavasta!

Eerika Koskinen-Koivisto:
Tarkoitatko nimenomaan uusia historian tutkimusta? Kannattaa ehkä täsmentää, kun edellä puhuit muistitietotutkimuksesta, joka on monitieteistä. Tässä voisi myös viitata myös johonkin muuhun kuin 2016 teokseen, sillä sen jälkeen esim. HEX-yksikön tutkijat kollegoineen ovat jo ehtineet julkaista aiheesta. Esim. Kivimäki teoksessa *Lappi palaa sodasta* (2018) ja Tepora teoksessa *Menneisyyden rakentajat* (2018). Sodan suurista kertomuksista ja muistikulttuurista ovat toki kirjoittaneet monet jo aiemmin (esim. Kivimäki 2012 artikkelissaan *Scandinavian Journal of History* -journalissa ja Kinnunen & Jokisipilä 2012 englanninkielisessä teoksessa *Finland in War II: History, Memory, Interpretations*). Lisäksi kollektiivisista kertomuksista ja niiden sivuuttamista teemoista on kirjoittanut myös Marja Tuominen teksteissään esim. teoksessa *Ranbaton rauha* (2015).

Merja Tarvainen:
Joo, tämän voisi täsmentää, ja mukaan sopisi myös mainitsemiasi tutkimuksia.

Eerika Koskinen-Koivisto:
Muitakin viitteitä voisi lisätä, sillä näkökulma on tunnistettu jo paljon aiemmin. Esim. Portellin perusteokset (suomeksi artikkeli 2006 kirjassa *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*) ja Salmi-Niklander samaisessa teoksessa.

Merja Tarvainen:
Tässä käytin viittausta, jossa Peltonen keskusteluttaa Portellin ideoita, siksi juuri se siis tässä, ja maininnalla "esim.". Tunnistan ja tunnen toki tuota keskustelua, ja toki sitä sopii hyvin viitteistää lisää tähän.

Eerika Koskinen-Koivisto:
Menetelmää on viety myös eteenpäin eri tavoin muistitietotutkimuksen piirissä, jossa puhutaan esim. pienistä ja suurista kertomuksista ks. esim. Koskinen-Koivisto 2014 (väitöskirja), Hytönen 2014 (väitöskirja), Koskinen-Koivisto & Marander-Eklund 2016 teoksessa *Etnologinen analyysi ja tulkinta*.

Merja Tarvainen:
Tämän tutkimuksen metodologinen lähtökohta on tarinallinen kiertokulku, ja ajatukseni on että sen avulla voidaan tutkia kerrottujen tarinoiden ja kulttuurisen tarinavarannon suhdetta. Keskustelee siis myös ”pienien” (small) ja ”suurten” (grand/master narrative, Alexandra Georgakopoulou (2007) sekä Michael Bamberg & Georgakopoulou (2008)) tarinoiden dialogista ja rakentumisesta, kun puhutaan kulttuurisesta tarinavarannosta ja kerrotusta tarinasta; miten kerrottua tarinaa rakennetaan, miten siinä kiinnitytään kulttuurisen tarinavarannon valtavirtaisiin tarinamalleihin tai irrottaudutaan niistä. Tuotetaanko uusia kerronnan resursseja? Miten, millä ehdoilla?

Mainitsemasi muistitietotutkimuksen avaukset sopisi hyvin mainita tähän mukaan.

Eerika Koskinen-Koivisto:
Tässä kuvaat, miten koostit aineiston, etkä sitä, miten sitä analysoit, mikä on myös osa menetelmää. Koska kuvaat sitä vasta seuraavassa kappaleessa, voisitko tarkentaa otsikkoa esim. muotoon "Aineisto ja sen koostamisen menetelmät" tai Aineisto ja sen koostaminen?

Merja Tarvainen:
Analyysi olisi paikallaan kuvata tässä luvussa (eli siirtää tuosta jäljempää tähän).

Eerika Koskinen-Koivisto:
Kuvaat tässä luentaasi tulkitsevaksi. Voisitko myös kertoa tässä luvussa lisää luennastasi: miten suhteutit kunkin yksilön muistelukerrontaa kulttuuriseen tarinavarantoon ja suuriin kertomuksiin?

Merja Tarvainen:
Tämän voisi täsmentää.

Eerika Koskinen-Koivisto:
Tästä olen kirjoittanut sekä aiemmin mainitsemassani artikkelissa Koskinen-Koivisto & Seitsonen 2019 ja artikkelissani 2018 (tiedot alla). Lisäksi tässä voisi viitata myös Kuusisto-Arposen & Savolaisen 2016 artikkeliin. Koskinen-Koivisto, Eerika & Suzie, Thomas 2018: Remembering and Forgetting, Discovering and Cherishing. Engagements with Material Culture of War in Finnish Lapland. *Ethnologia Fennica* 45, 28–54. <https://doi.org/10.23991/ef.v45i0.60647>

olosuhteena”, käsittelen ”eletyn muistoja ja uusia alkuja sodan jälkeen” sekä ”esineitä ja paikkoja muistojen kantajana”.

Sota-aika elämäntarinan aineellisena ja kerronnallisena olosuhteena

Sota-aikaa kerrotaan elämäntarinan olosuhteena, ja toisinaan koko elämää suunnanneena kokemuksena. Olosuhteiden kuvaus voi olla tihentynyt hetki, jossa kerronta tiivistyy ja kiertyy tapahtuman ympärille. Tästä tihentyneestä hetkestä versoo elämäntarinaa laajemmin ja jopa täysin suuntaava kerronta. Eräs kertoja aloittaa:

Synnyin sodan keskelle, aikaan jolloin kukaan ei tiennyt oliko Suomesta. ... Syntymä on aina samanlainen tapahtuma, nyt se vain oli jotenkin erilainen. Oliban Suomessa sota. Tykkien jylinä rintamalta kantautui kauas...²⁰

Kerronnassa syntymä ja kuolema, toivo ja pelko punoutuvat. ”Syntymä on aina samanlainen tapahtuma”, kertoja toteaa, mutta jatkaa samaan hengenvetoon ”nyt se vain oli jotenkin erilainen”. Erilaisuus syntyi sodasta. Kertoja ei tietenkään voi muistaa syntymähetkensä tykkien jylyä rintamalta, mutta tässä keskeisempää onkin se, että ”tykkien jylinä rintamalta kantautui kauas”. Tätä voi lukea metaforana siitä, miten sota vaikutti silloin siviileihin ja miten muistettu sota vaikuttaa ihmisiin, joilla siihen on ajallista etäisyyttä. ”Tykkien jylinä kantautui kauas” on myös ilmaisu, jollaisia on tavattu käyttää sota-ajan muistelukertomuksissa; Pauliina Latvala (2000) nimeää tämänkaltaiset ilmaisukäytöt tavaksi ”kerronnan jäsentämässä historiassa”. Tällöin historiaa luodaan, jäsennetään ja ymmärretään tarinoiden avulla. Näissä myös tunteet ja muistot kiinnittyvät osaksi tietämisen tapaa.

Katkelmassa viitataan syntymän ja kuoleman, ja nämä kaksi elämän ääripäätä punoutuvat rinnakkaisina tapahtumina osaksi muistelua²¹. Kertoja jatkaa, että tykkien jylinä ”piti ihmiset pelossa sekä varovaisina”²². Sota-ajan kerrottu merkitys voi ulottua koko elämäntarinaa suuntaavaksi: ”Olen usein ajatellut, että syntymä[aika] elikkä Suomen sota-aika oli määräämässä minkälaisen kohtelun olin myöhemmin saavan. Taistellen on joka asia siitä lähtien tehtävä. Ilman taistelua ei yhtään oikeutta tai etua en ole saanut.”²³ Sota-ajan ankarat elämänolosuhteet luovat kehysten koko elämäntarinalle, ja sota-ajasta tulee muistettuna koko elämisen ehto. Samankaltainen havainto löytyy myös sota-ajan evakkolapsuuden muistelukerrontoja tutkineen Ulla Savolaisen²⁴ tutkimustuloksista.

Sodan kerrottu muisto voi kiinnittyä myös pieneen ja arkiseen tapahtumiseen. Seuraava kertoja on ollut sodan aikaan hyvin pieni lapsi. Hän kertoo ”ensimmäisen muistikuvansa” olevan sodanaikaisesta väliaikaisesta asuinpaikasta. Hän kuvaa, kuinka ”purukasasta löysin keskellä kesää talven. Pihapiirini ulottui johonkin navettarakennusten tienoille. Sieltä jäivät mieleen sahanpurun peittämät, järvestä nostetut jäälohkareet.”²⁵ Talon ja piharakennusten muodostama pihapiiri on lapselle hänen elämänpäivänsä. Lapsi tutkii uutta, tuntematonta elämänpäiväänsä ja hämmästy löytyessään ”talven ... keskellä kesää”, kun sahanpurukasasta paljastuu jääkimpaleita. Tämä kuvaa sinällään arkista tapahtumaa, joka ei ehkä välttämättä toisena aikana ja toisessa paikassa olisi painunut ”ensimmäiseksi muistikuvaksi”. Nyt uusi, tuntematon paikka ja olosuhteet sekä myöhemmin eletyn elämän kautta merkityksellistyvä lapsuuden aika ja paikka tekevät tapahtumasta – ja ehkä jo sinällään lapsen mieltä kiehtovasta löydöstä – erityisen muiston.

Tihentyvä hetki saattaa sävyttää koko elämäntarinaa tai ainakin elämänvaiheesta kertomista. Elämä tulee kerrotuksi tuosta ”kurkistusaukosta”, sen (tilanteen) tuntemusten ja edelleen muistettujen ja kerrattujen tuntemusten kautta. Eräälle kertojalle sodan aikana koettu niukkuus ja puute on aiheuttanut vammautumisen, ja hän ajattelee, että elämä olisi mennyt toisin, ”jos olisimme saaneet varhaislapsuudessa kaikkea sitä mitä lapset kasvaakseen tarttee”²⁶.

Sota-ajan muistelut tiivistyvät usein lähdön hetkeen. Tässä kertoja ikävöi armeijaan lähtenyttä veljeään: ”...[veli] lähti vapaaehtoisena armeijaan. ... Junamatkan kuvittelin näkeväni [hänet] aina kun sotilaspuku vilahti jossakin.”²⁷ Veljen lähtö tiivistyy sotilaspukuisten havainnointiin toiveissa tunnistaa tuttu veli heidän joukostaan. Lähdön hetki on tihentynyt kokemusta laajemmasta muistosta. Toisaalta juuri lähtöön tiivistyy muistelukerronnan ennakointia siitä, miten tuttu maisema muuttuu iäksi²⁸. Sodan vuoksi oli lähdeävä, ja jätettävä tutut paikat, ehkä ikiajoiksi.

Ensimmäisinä vuosinani kun Suomi eli sodan puserruksessa, oli ympärilläni turvalliset läheiset. Jottei minua olisi vähän väliä tarvinnut kiikuttaa kellaripommisuojaan, eikä muidenkaan perheenjäsenten jatkuvasti paeta, lähti perheemme [maasudulle].²⁹

Tässä kertomuksessa sota ”pusertaa”, asettaa ahtaat elämisen ehdot. Turvallisuuksi elämän ehtojen epävarmuudessa tuovat läheiset ihmiset. Sota-ajan ennakoimattomuus lapsen silmin voi olla esimerkiksi sitä, että ”vähän väliä ... kiikutetaan” pommisuojaan toimivaan kellarisiin. ”Jatkuvasti paeta”, kirjoittaa kertoja, ja tähän tiivistyy jotain jatkuvassa pakovalmiudessa olon ja paon ennakoimattomuuden suhteesta.

Kertoja muistelee, miten hänen perheensä oli pyrkinyt tuttavaperheensä luo, joka ei kuitenkaan voinut ottaa heitä vastaan, koska ”talossa oli jo evakoita” eli siirtoväkeä Karjalasta. ”Oli lähdeävä ventovieraille ihmisille.”³⁰ Kokemus ”ventovieraille ihmisille” lähtemisestä on yhteinen monen muunkin

sotakokemuksen kanssa. Kertoja kuvaa, miten vastaanottaneen talonväen hyväntahtoisuus ”helpotti. Kyllä talonväen kanssa tullaan toimeen.”³¹

Seuraavan katkelman hetki tihentyy ajallisesti kahtaalle: ensinnäkin siihen, kun kertoja kerrontahetkessä muistelee lapsena kuulemiaan sukutarinoita sekä kerrottuun evakkoon lähtöön Karjalasta. Evakkoon lähtö on tihentävä hetki, joka kerronnassa siroaa aina uusille asuinsijoille asettumiseen ja keskinäiseen apuun. Lähtöhetki kuitenkin tiivistää muiston tunnelman, pelonsekaisen toivon paluusta ja huolen tulevasta. Lähtöhetkeä seuraa matka, josta tässä ei kerrota lainkaan. Sen sijaan siinä korostuu yhdessä pysymisen tahto ja keskinäinen apu.

*Samalla kuuntelin isoäitini kertomuksia Karjalasta evakkoon lähdöstä: osa lapsista oli kuollut pommituksissa ja osa nälkään. Hän kertoi myös ... enon hyväntahtoisuudesta, hän oli ollut aina valmis auttamaan muita. Opin siinä samalla merkittävän osan Suomen historiaa. Minulle saa kuka tahansa esittää mitä tahansa, mutta isoäidin kertoma on kuitenkin sitä aidointa historiaa. He joutuivat lähtemään evakkoon aivan rajan pinnassa olleesta [koti]kylästä. Kyläläiset päättivät pysyä yhdessä ja palata rauhan tultua takaisin, mutta kylä jäi väärälle puolelle rajaa, eikä paluuta vanhaan enää ollut. Kylän asukkaat asettuivat sodan jälkeen asumaan [samoille seuduille]. He saivat tukea toinen toisistaan.*³²

Tämä muistelu kerrotaan elämäntarinan keskellä, ja sen ilmaantuminen kerrontaan (voi) vaikuttaa lukijasta yllättävältä ja aiemmin kerrottuun liittymättömältä. Kertojalle tässä muistossa kuitenkin lienee jostain elämäntarinaa kannattelevaa tai kenties elämänasenteisiin liittyvää. Ainakin tässä katkelmassa on vahva muistitiedon painotus: ”samalla kuuntelin ... kertomuksia Karjalasta”. Näiden kertomusten myötä ”opin siinä samalla merkittävän osan Suomen historiaa”. Kertojalle ”isoäidin kertoma on kuitenkin sitä aidointa historiaa”. Se on osa kertojan suvun tarinaa, lähiyhteisön muistitietoa ja myös kertojan identiteetin rakentumista. Tällöin kyse on kerrotun merkityksestä kertojalle sekä muistitiedon ylisukupolvisuudesta, jossa elettyä kokemusta kerronnallistetaan erilaisten ajallisten etäisyyksien päästä. Kertoja kuvaa myös evakoiden keskinäistä tukea sekä ”enon hyväntahtoisuutta” ja auttamishalua. Isoäidin tarinat Karjalasta, evakkoon lähdöstä ja uusille asuinsijoille asettumisesta ovat kerrottua, muistettua ja sukupolvelta toiselle siirrettyä perintöä³³. Aineellisen perinnön jäädessä Karjalaan tuli aineettomasta perinnöstä entistäkin tärkeämpää:

*Tutut karjalaiset tavat ja luottamus Korkeimpaan olivat perheemme arjessa säilyneet, vaikka lähes kaikki muu oli ollut pakko jättää niille sijoilleen. Uutta kotia rakennettiin toivorikkain mielin. Jo seuraavan kevään tullen me pääsimme äidin kanssa kylvämään siemeniä omaan juurikasmaahan. Metsistä me keräsimme sieniiä ja marjoja, ja säilöimme niitä. Vuosi vaihtui, ja meillä lapsilla [oli] tehtävät ikämme mukaan -*³⁴

37

Tässä kertoja muistelee uuden kodin rakennusta ja arjen rakennusaineita uudessa paikassa. Hän kuvaa myös elämänsä kantavia rakenteita ”tutut karjalaiset tavat ja luottamus Korkeimpaan”, jotka säilyivät, ”vaikka lähes kaikki muu oli ollut pakko jättää niille sijoilleen”. Evakkoon lähtöä Karjalasta on aiemmassa tutkimuksessa kuvattu ”liminaalisena tilana”, siirtymänä ”kodista kodittomuuteen”³⁵. Tämänkaltaisessa kerronnassa eri aikatasot, mennyt, nykyisyys ja tuleva, asettuvat erilaisten tunteiden ilmaisualustaksi³⁶. Katkelmassa risteävät toivo ja menetys. ”Kaikki muu oli ollut pakko jättää niille sijoilleen” kuvastaa osaltaan sodan syvintä kokemusta: tutun maiseman ja paikan katoamista, ikiajoiksi. Uuden alku muistellaan konkreettisina, ruumiillisina ja materiaalisina tekoina: juurikasmaan rakentamisena, sienestyksenä, marjastuksena ja säilömisena.

Elettyjä muistoja ja uusia alkuja sodan jälkeen

Tunteiden erittelyä ja erilaisia tunteita sodan jälkeisinä vuosina on pyritty hahmottamaan ”tunnemaiseman” käsitteellä. Tunnemaiseman avulla pyritään kuvamaan, miten ”...oli vain rykelmä monenkirjavia ajatuksia, aavistuksia, toiveita, pelkoja ja mielialoja, joista sekä toistensa vaikutuksesta että täysin irrallisina syntyi laaja tunnetilojen kirjo, jota voisi kutsua tunnemaisemaksi.”³⁷ Eräs tämän aineiston kertojista muistelee, kuinka

*sodan jälkeen oli puutetta kaikesta. ... Työtä oli tehtävä pitkiä päiviä. Suomi piti nostaa jaloilleen. Sotakorvaukset oli maksettava ja raskas sota käyty. Kyllä se vaikutti kaikkien sen kokeneiden mieliin. Minun lapsuus vain oli alkanut sodan aikana ja se [sodan vaikutus elämään] tuntui jatkuvan koko lopun elämän.*³⁸

Kerronnassa ”pula-aika” ja ”jälleenrakennuksen aika”, elämä sodan jälkeen Suomessa, tulee kerrotuksi lapsuusmuistoista kumpuavana isompana elämään vaikuttavana tuntemuksena. Kertoja kuvaa myös sitä, kuinka sota-ajan ”kaiken raakuuden nähtyä”³⁹ näkemykset ”oikeasta elämästä” muuttuivat, ja pelko jäi kytemään. Kerronnassa sodan jälkeisten vuosien ”vaaran vuodet” ja ”suuri selviytymiskertomus” sekä niiden kautta kerrotut tunteet yhdistyvät kertojan oman elämäntarinan ja sen tunnemuistojen punokseksi. Siinä tuntuu tiivistyvän jotain, jota voisi kutsua mentaliteettihistorialliseksi muistitiedoksi. Kerronnassa ”pitkät työpäivät” ja Suomen ”nostaminen jaloilleen” kiinnitetään oman elämäntarinan

kehyyksiksi, elämisen ehdoiksi. Tässä kerronnassa sodan aikana alkanut elämäntaival saa sävynsä sodan muistosta ja tuolloin koetusta niukkuudesta. Lisäksi hän toteaa, että ”kyllä se vaikutti kaikkien sen [sodan] kokeneiden mieliin”. Tätä vaikutusta on viime vuosina avattu tutkimuksessa esimerkiksi tunteiden sekä ”mentaalisten maisemien” näkökulmista⁴⁰.

Sama kertoja jatkaa, että sota-ajan jälkeen koulunkäynnin ja kasvatuksen myötä ”meistä kasvoi kovan kurin alla ihmisryhmä, joka itse tienasi itselleen ja lapsilleen leivän, asunnon koulutuksen sekä maksoi työllään sotavelat ja vanhempiensa eläkkeet”⁴¹. Tämä kerronnan pätkä vaikuttaa kiinnittävän ”suureen selviytymiskertomukseen”⁴². Siinä sanoitetaan myös sodanjälkeisen ajan itsekurivaatimusta sekä kovan työnteon merkitystä⁴³. ”Omin käsin tehtyä työtä” on kuvattu ”parantajana ja ilona” sodasta selvinneiden ihmisten elämässä⁴⁴. Työn ruumiillisuus (”omin käsin”) ja materiaalisuus, työstä seuraavat konkreettiset tulokset – kuten vaikka uusi talo⁴⁵ – kiinnittivät tekijänsä konkreettisesti muuhun kuin sota-ajan poikkeustilaan.

Edellä mainittu kertoja kuvailee, kuinka ”itsevarmuus kasvaa, kun nuorena joutuu tekemään erilaisia työtehtäviä kotona”⁴⁶. Kertoja kuvailee sota-ajan aineellista niukkuutta ja sota seuraavien vuosien työtä; kerronnassa ankarien olosuhteiden kautta karaistut toimijat rakentavat parempaa huomista niukoista raaka-aineista. Toimeen tarttumisen ja ankaran työnteon ohella kerronnassa nousee pintaan kuitenkin myös toisenlaisia tunnemuistoja: ”olihan sota jättänyt isot arvet jokaiseen”⁴⁷. Tässä kerronnassa sodan jättämät ”isot arvet” ja ”suuri selviytymiskertomus” linkittyvät eletyksi todellisuudeksi.

Sota-ajan ja sen jälkeisten vuosien niukkuus ovat useassa kerronnassa olosuhde, johon elämässä koettuja hankaluuksia ja vaikeuksia suhteutetaan. Eräs sota-aikana lapsuuttaan elänyt kertoja vertaa kokemustaan näön menetyksestä sota-ajan kokemuksiin tuumien, että ”kun sota-aikana nuoret sokeutuiivat, he ovat [nyt] tulleet pitkän taipaleen vailla [näköä]. ... Miksi olisin katkera, [kun] paljon olisi kehnompaa, jos marisisi. Olen koittanut olla sopusoinnussa näköni kanssa - -”⁴⁸. Kerronnassa tuntuu olevan ”maanläheistä” arkirealismia sota-ajan tunnemuistoperintönä⁴⁹.

Sota-ajan muistoissa kerrotaan retrospektiivisesti lapsen maailmasta. Seuraavassa odotus ja uuden alku limittyvät.

Läbes koko päivän minä olin istunut portailla ja odottanut, että isovelji tulee, nostaa minut harteilleen ja kirmaa pitkin pihaa kuin varsa, mutta kun hän viimein tuli, oli jo ilta ja minun nukkumaanmeno aika. ... Jatkosodan päättymisestä oli kulunut kolmisen vuotta, veljeä oli hoidettu eri puolilla Suomea sairaaloissa. Hänkin oli ollut sotimassa. Nyt, kun meidän perheemme vihdoinkin pääsi asettumaan pysyvästi aloilleen, hän tuli auttamaan isää rakennustöissä. Uuden talon valmistumiseen asti oli vielä asuttava evakossa...⁵⁰

38

Kertomuksessa pieni lapsi odottaa isoveljeään palaavaksi, mutta päivä ehtii jo kääntyä iltaan ennen kuin kauan odotettu veli palaa. Veljen odotukseen tiivistyy joitain niistä tunteista, joita on kuvattu vuoden 1944 tunnemaisemaksi Suomessa⁵¹: ”pelot, toiveet ja helpotuksen tunne” sekä myös ”epävarmuus ja tilanteen avoimuus”⁵². Tässä kerronta veljen paluun odotuksesta kiinnittyy myös uuden alkuun, ”perheemme vihdoinkin pääsi asettumaan pysyvästi aloilleen”, ja veljen paluuseen kiteytyy odotusta, huojenusta ja uuden alun avoimuutta. Kerronnassa ”uuden talon” valmistuminen on merkki mahdollisuudesta asettua asumaan pysyvästi aloilleen. Aiemmassa tunnehistoriallisessa tutkimuksessa ”uuden talon” valmistumiseen sota seuranneina vuosina on nähty kiinnittävän tunnemuistoja oman elämän haltuunotosta sodan traumaattisten kokemusten jälkeen⁵³.

Esineet ja paikat muistojen kantajana

Aineiston kerronnoissa kipeiden muistojen sanallistaminen kiinnittyi paikkojen ja esineiden kuvaukseen. Tällainen muisto on syvästi ruumiillinen kokemus, jossa esimerkiksi tutusta paikasta tulee ennakkoimattomasti ja peruuttamattomasti tuntematon. Traumaattiset kokemukset kietoutuvat pelkoon. Sota-ajan kerrotuissa muistoissa pelkoon sekoittuu erilaisia tunteita ja muistoja, kuten esimerkiksi pelonsekainen luottamus siitä, että isä palaisi ”ehjänä” rintamalta⁵⁴. Läheisen menettämisen pelkoa kuvataan pommitusten ohella eräänä keskeisimpänä pelon aiheuttajana sota-ajan muistelukerronnoissa⁵⁵. Perhehistorian näkökulmasta sota toi ”särön” arkirytmiin, se merkitsi ”katkosta” perheiden tavanomaisessa arkielämään⁵⁶. Tässä aineistoissa kerrottujen muistojen osalta voisi kuvailla, että niissä liikutaan yksilö- ja perhepiirin kokemusten sekä pelon kollektiivisen muistamisen ulottuvuuksilla. Pelkoa kirjoitetaan auki, puetaan sanoiksi. Erään kertojan mukaan ”...sotien jälkeen [pelko] säilyi pitkään kansan mielessä. Voisi sanoa, [että] maaottelu itää vastaan löi leimansa.”⁵⁷ Sama kertoja toteaa ”lisänä [olleen] joitakin jotka luuloillaan sai aikaan [lisäpelkoa]”⁵⁸. Hän toteaa, että ”Kyllä miehiä pelokkaita [oli] samalla lailla varmaankin”⁵⁹.

Lapsuuden aikainen sodan kokemus tiivistyy hetken tunnemuistoksi. Siinä tihenee erilaisten ja eritasoisten tapahtumahetken tunteiden ja myöhemmin muiston myötä koettujen tunteiden muodostelma. Pelko ja sen muisto liittyvät järkyttävän tapauksen kertautuvaan muistamiseen, tai uneen, jota näkee tahtomattaan yhä uudestaan ja uudestaan. Eräs kertoja muistelee pommin iskeytymistä maahan ja kuinka ”pommin tekemä kuoppa oli ... pihalla vuosia”⁶⁰. Tapahtunut ”seurasi ... painajaisena”, jossa ”juostaan pommi putoaa kuuluu hirvittävä pamaus, tulenloimu rakennuksista”⁶¹.

Tämä muistelukertomus sodan kokemuksesta on hyvin samankaltainen kuin alussa esitelty Sirpa Kähkösen kaunokirjailijan ottein kuvaama sodan muisto ja sen ruumiillisuus ja materiaalisuus. Molemmilla tapahtunut kertautuu, toistuu unena. Kähkösellä uni on syvän rauhan unia ajasta jolloin sota ei ollut hävittänyt maamerkkejä. Kertojalla uni tuo eletyn sodan ruumiillisen muiston toistuvana painajaisena, jota ei haluaisi nähdä. Lisäksi edellä kuvatussa katkelmassa tihentyy sodan syvin kokemus, jossa tutun paikan maamerkit muuttavat muotoaan, jotain katoaa ikiajoiksi, ja pomminkuoppa muistuttaa tapahtuneesta.

Sotaa seuranneita vuosia ja jopa vuosikymmeniä on kutsuttu rintamamiesten ”painajaisvuosiksi”, joihin sodan kokemukset toistuivat unissa. Näitä kokemuksia on viime vuosina tutkittu mentaliteetti- ja yhteisöhistorian kannalta. Unille tyypillistä on ollut karu realismi.⁶² Myös edellä kerrottua sota-ajan lapsisiviilin unikuvausta voi kuvailla karun realistiseksi. Uni kertoo myös avuttomuuden ja hädän tunteista⁶³, joista on vaikeaa puhua. Jotkut kokemukset voivat olla ruumiiseen sillä tavoin juurtuneita ja emotionaalisesti tihentyneitä, että niiden kokonaisvaltaista vaikutusta voi olla vaikeaa kääntää sanoiksi⁶⁴. Muistin paikka on muistitietotutkimuksen käyttämä käsite⁶⁵. Pierre Nora erottelee muistin paikat ja miljööt⁶⁶. Muistin miljöö viittaa siihen, miten eletty rakennettu ympäristö on muuttunut ”erityisesti toisen maailmansodan jälkeen”⁶⁷. Mennyt miljöö ei ole enää fyysisinä rakennuksina, puistoina tai teinä olemassa, mutta se on olemassa muistin miljööinä ja tulee esitettyksi esimerkiksi kertomuksissa tai historiallisena rekonstruktiona esimerkiksi museossa⁶⁸. Muistin paikka -käsite viittaa konkreettisiin paikkoihin, joihin kokemus kiinnittyy. Muistamisen paikkasidoksisuutta on tutkittu esimerkiksi muistettavan aineksen ja tilallisen elementin suhteen näkökulmasta, jolloin konkretisoituu se, miten muistettava kiinnitetään tiettyyn paikkaan, tilaan tai esineeseen⁶⁹. Muistin paikkoja on tulkittu myös ”symbolisiksi laajeneina” ruumiillisina muistoina⁷⁰.

Myös esineet voivat olla muistin paikkoja: ne eivät ainoastaan toimi muistikohteina tai muiston kiinnityspaikkoina, vaan tunteiden ja kerronnan kiinnekohtina. Esineet voivat toimia menneen ja nykyhetken tunne maailman kiinnekohtina.⁷¹ Joskus esineet ja paikat kiinnittävät tai kiteyttävät muistoja, joista on vaikea puhua tai joita on vaikea saada kerrotuksi. Vaikeneminen, suvun tai yhteisön hiljaisuudet sodasta käyvät esiin eräissä kerronnoissa. Kyse ei ole ”täydellisen vaikenemisen” kulttuurista, vaan vaikeudesta tai haluttomuudesta pukea sanoiksi kipeitä kokemuksia⁷².

Eräs kertojista kuvaa, kuinka ”salaisuudet kätkevä puhumattomuus” siirtyi sukupolvesta toiseen: ”sodan jälkeen ollessani lapsi, vaiettiin ainakin meidän kodissamme monista asioista. Vaikeneminen oli siirtynyt sukupolvelta toiselle...”⁷³. Perheillä tai suvuilla on usein omat muistoista valikoidut kertomuksensa, perinteensä⁷⁴. Kertomusten valikointi tai valikoituminen kytkeytyy tilanteisiin ehtoihin, kuten esimerkiksi siihen, mitä voi tai ajatellaan sopivaksi kertoa. Vaikeneminen on tapa kertoa, mutta se on usein aika kuormittava tapa. Puhumattomuudesta tai pikemminkin huomattavasta hiljaisuudesta tai vaillinaisiksi jäävien kertomusten aukkojen tilkitsemisestä voi tulla seuraavan sukupolven tai seuraavien sukupolvien tehtävä. Vaikenemiselle on syynsä, mutta selittämätön sanattomuus jättää kaiheruksen, joskus jopa ”taakkasiirtymän” seuraaville sukupolville⁷⁵. ”Kun näitä muistelin, huomasin tahtovani kirjoittaa tästä ja näin päästää pienen tytön syyllisyydestä”⁷⁶. Kertoja etsii ja lukee sukunsa tarinaa esineistä, jotka muistuttavat menneestä. Esineet kantavat menneisyyttä: ”Vain tavarat viittasivat sotaan. Muistini ei ulottunut sinne asti.”⁷⁷ Sota tulee muistetuksi ja kerrotuksi esineiden kautta:

Kun menin kammarin jykevän ja vääräsäärisen pöydän alle, pystyin lukemaan pohjalevystä [nimen]. Nyt pöytä oli meidän. Muissakin kalusteissa oli nimiä. Jos ne puhuisivat, osaisivat ne kertoa enemmän sodasta kuin minä lukemaan oppinut pikkuutytty. Kalusteet oli joksikin aikaa pitänyt hylätä, pienimmät esineet olivat olleet peitossa mullan alla. Nappilaatikosta löytyi kokardeja ... sodanaikaisista kenttäharmaista.⁷⁸

Perheet ja suvut tekevät tarinaansa valikoiden: tapahtunutta ja siihen liittyviä tunteita tulkitaan sekä elämäkokemuksen että yleisempien kerronnan ehtojen suhteen. Ruth Finnegan muistuttaa siitä, etteivät yksittäiset kertojat aina suinkaan ole ”täysin tietoisia” siitä, miten he tähän perintöön liittyvät ja kuinka se vaikuttaa heihin ja heidän elämäntarinaansa. Lisäksi tämänkaltaisen aineeton perintö voi vaikuttaa ulkopuoliselle kuulijalle tai lukijalle irrallisilta lausahduksilta tai pieniltä tarinoilta.⁷⁹ Tutkija-lukijana tulkiten nappilaatikko-tarinaa tiivistyy esineisiin kiinnittyvää muistitietoa ja tunnemuistoja, joiden kertamiseen ja uudelleen tulkintaan esineet voivat toimia kanavana.

Kertomuksessa pieni, juuri lukemaan oppinut tyttö ryömii kammarin pöydän alle ja tavailee pöydän pohjalevyä. Pohjalevyssä olevista kirjaimista hahmottuu tuttu nimi. Pöytä on siirtynyt tytön perheelle, ja siihen sisältyy menetyksen ja uuden ristiriitainen tunne. Tyttö tuumiikin, että ”jos ne [esineet] puhuisivat, osaisivat ne kertoa enemmän sodasta kuin minä”. Mutta esineet vaikenivat, ja kertovat tarinaansa vain, jos osaa kysyä oikeat kysymykset ja saa ne puhumaan. Kun kertomuksen päähenkilö, pieni tyttö, tutkii tuttuja esineitä, kerii kertoja esiin menneisyyden tunnemaista: esineiden ”hylkäämistä” ja niiden kätkemistä sekä uudelleen löytämistä. Kerronta päättyy nappilaatikosta löytyviin kokardeihin.

Sota-ajan ja sitä seuranneiden lähivuosien muistot voivat olla kuin nappilaatikosta löytyvät irralliset, paikoiltaan tapahtaneet tai irrotetut kokardit, jotka etsivät paikkaansa tullakseen ymmärretyksi ihmisen elämäntarinoissa. Kokardi merkitsee asun esimerkiksi sotilaspuvuksi. Sota-ajan muistot voivat tuntua kokardeilta nappilaatikossa: toisaalta ne kuuluvat kokoelmaan, mutta ne kuitenkin vaativat läsnäolollaan huomiota muihin muistoihin nähden. Ne tuntuvat muistoilta, jotka tökkäävät esiin arkisessa

tilanteessa silloinkin, kun sitä vähiten odottaisi. Ja kuitenkin jollekin toiselle nappilaatikon tutkijalle kyseessä voi olla vain kokoelma nappeja, ja ehkä kokarditkin jäävät muiden esineiden joukkoon, huomiotta. Esineistä tulee muistin kiinnityspaikkoja tai tunnemaailman välittäjiä ruumiilliselle muistitiedolle ruumiillisen kertojan ja esineen suhteen kautta⁸⁰. Esineistä tulee merkityksellisiä juuri tietävän ja tuntevan ruumiillisen kertojan kautta, jolloin esineet eivät ole pelkkiä kohteita tai kivettyneitä muistoja, vaan pääsyyppaikoja elettyyn tunnemaailmaan ja kiinnekohtia ruumiilliselle muistitiedolle.

Lopuksi

Tässä artikkelissa tutkin muistitiedon näkökulmasta toisen maailmansodan ja sen jälkeisten lähivuosien kerrottuja muistoja ”Vammaisena Suomessa” -elämäkertakeruuseen osallistuneiden ihmisten elämäntarinoissa. Sota-ajan muistot tulivat kerrotuiksi tyypillisesti yksittäisen hetken tai yksittäisten hetkien kautta, ikään kuin tihennettyinä hetkinä. Tihennetyt hetket kuvaavat kertovat lähdöistä ja ääriolosuhteista, ja niihin tiivistyy tunteita. Kuten Ulla Savolaisen⁸¹ tutkimassa evakkolapsuuden muistelukerronta-aineistossa, myös tässä aineistossa ”lentokoneet, pommitukset ja perheenjäsenten menettäminen” kerrottiin sota-ajan keskeisinä pelon aiheuttajina. Eräissä sota-ajan kerrotuissa muistoissa tuli esille myös viitteitä nykyhetken eletyn ja kerrotun vammaisuuden tulkinnasta lapsuuden sota-ajan olosuhteita ja elämisen ehtoja vasten. Kansallinen ja yksityinen muisto kietoutuivat elämäntarinan syiden ja seurausten tulkinnan logiikassa sodan. Sota-aika ja sitä seuranneet lähivuodet elämän olosuhteena asettavat sen eläneet ja kokeneet suhteuttamaan elämäänsä siihen⁸².

Sodan jälkeisten lähivuosien eletyt ja kerrotut muistot olivat tuntuvasti materiaalisia, ja tunne-
muistot kiinnittyvät aineellisiin kiinnekohtiin. Muistojen kiinnekohdat muodostivat vastakohtapareja: toisaalta oli ”pula-aika”, toisaalta ”uusi talo” uuden alun merkinä. Kerrotut muistot kiinnittyvät konkreettisiin paikkoihin ja esineisiin. Pula-ajan muistot olivat ruumiillista muistitietoa aineellisesta niukkuudesta ja suoranaista puutteesta, ja jälleenrakennuksen muistot kuvasivat konkreettista työtä ja sen tuloksia yksilöllisesti, yhteisöllisesti ja yhteiskunnallisesti. Jälleenrakennus kiinnitti työn konkreettisen tekemisen sekä tuloksista seuraavan palkitsevuuden tunteen myötä rauhan ajan arkeen ja kenties lievitti myös mahdollisia painajaisia.

Tämän aineiston valossa esineet ja paikat voivat toimia muistitiedon sekä vaikeasti kerronnallistuvien muistojen ja tunteiden kiinnekohtina. Tällöin esineet kiinnittävät kertojan tunnemaailmaan, jota hän kerran eli ja koki sekä mahdollistavat sen uudelleen arvioinnin kerrontahetkessä. Lisäksi paikkoihin kiinnittyvä emotionaalisesti tihentynyt tunne muisto liittyy sota-ajan muistelukerronnassa ”eksymiseen tutussa maisemassa”, jota kirjailija Sirpa Kähkönen kuvaa sodan syvimpänä kokemuksena. Kyse on myös siitä, kuinka kertojat pyrkivät välittämään sitä tunnemaailmaa, jota he kerran elivät sekä tekemään sitä ymmärrettäväksi nykykuulijoille⁸³.

Ville Kivimäen mukaan ”vaikenemista ja raadantaa suomalaisena sodanjälkeisenä mentaliteettina on toisteltu kliseeksi asti, mutta kyse ei ole pelkästä katteettomasta stereotypiasta”⁸⁴. Tämän aineiston kertojat toivat esille muun muassa sitä, mitä aiempi tutkimus on kuvannut ”henkilökohtaisten vastoinkäymisten ja epävarmuuden työntämisen[en]ä syrjään sitkeän puurtamisen ja hiljaisen kuuliaisuuden” avulla⁸⁵. ”Suuren selviytymiskertomuksen” ytimessä ovat ”työ, itsehillintä ja omien pyyteiden syrjään työntäminen”, joita on kuvattu myös sodan ja rauhan avainkokemuksen käsitteellä⁸⁶.

Menneisyyden tunnemaailmojen kerronnalla on nähty olevan yhteys ”kuulumisen politiikkaan” nykyhetken yhteiskunnassa⁸⁷. Vammaistutkimuksen näkökulmasta tämä on erityistä (jatko)huomiota vaativa asia: osallisuus (*inclusion*) on nykypäivän vammaispolitiikan ydintavoite, sillä vammaisuudella on pitkä menneisyys marginaalisoinnin ja ulossulun (*exclusion*) suhteen⁸⁸. Tältä kannalta katsottuna tämän aineiston sotavuosiin ja sen jälkeisiin lähivuosiin painottuvat muistelukerronnat avaavat näkymän nykyhetkessä kerrotun vammaisuuden ja muistitiedon suhteeseen. Tällöin vammaisuuden historian ja muistitiedon (nykyhetken) kannalta kiinnostavaa onkin vuoropuhelu kulttuurisen tarinavarannon kanssa. Kytkeytyminen tai kytkeytymättömyys kulttuuriseen tarinavarantoon viiriää myös siitä, mistä temasta kerrotaan. Esimerkiksi vammaisuus on ristiriitainen kulttuurisen tarinavarannon resurssi, sota-ajan muistelu kenties raskasta, mutta laajemman ihmisjoukon jakama ja tunnistama kokemus.

Kirjoituskeruussa muotoutuneiden aineistojen tutkimuksen kannalta keskeinen kysymys on, ”kenenä” vastaajat kirjoittavat⁸⁹. Tämän aineiston kerrontaehdot rakentuivat jokaiselle kertojalle yhteisestä kirjoituskutsusta, jossa kutsuttiin kertomaan elämästä vammaisena Suomessa. Lisäksi jokaisella kertojalla oli omat yksilöllisen elämänkulkunsa ehdot ja puitteet, joissa hän tarinaansa kertoi. Keskeinen lähdekriittinen ja myös tutkimuseettinen seikka liittyy siihen, että kyse on retrospektiivisestä lapsuuskerrosta, jota tehdään eletyn elämän kokemuksen ja kerrontahetken orientaatioiden ehdoissa. Lapsen elämänolosuhteet ovat aina annetut, vasta vanhemmalla iällä lapsi saattaa kriittisesti pohtia lapsuutensa elinoloja ja ehtoja.

[Artikkelista annetut loppulausunnot:]

Anonymous:

”Esitän tekstin julkaisemista esittämieni korjausten jälkeen.

Artikkelissa käsitellään muistitietoa sodasta ja jälleenrakennuksesta vammaisten ihmisten elämäntarinoissa. Tutkimuksessa keskitytään muistamisen materiaalisuuteen ja ruumiillisuuteen. Näkökulma on mielenkiintoinen ja teksti pääsääntöisesti erittäin sujuvaa, mutta artikkelin kysymyksenasettelu on hyvin laaja ja avoin, ja siitä puuttuu kytkentä aineistoa läpileikkaavaan teemaan eli vammaisuuteen. Toivoisin kirjoittajan pohtivan ja syventävän tekstiä nimenomaan vammaisuuden näkökulmasta: miten kirjoittajat merkityksellistivät oman paikkansa vammaisena ihmisenä sodan aikana ja sen jälkeen? Oliko kirjoittajien joukossa niitä, jotka vammautuivat sodan seurauksena? Millainen oli vammaisen lapsen/nuoren/aikuisen paikka sodassa ja yhteiskunnassa sodan jälkeen? Mihin vammaisten kertojien muistot kiinnittyvät ja millaisessa materiaalisessa ja ruumiillisessa maailmassa he elivät sodan aikana ja sen jälkeen? Nykyisellään vammaisuus aineiston tuottamisen ehtona ei juuri näy analyysissä olleenkaan, ja lukijassa herääkin kysymys, miksi kirjoittaja tarkastelee juuri tätä aineistoa ja miten tämä aineisto mahdollisesti eroaa terveiden ihmisten sota-aikaan liittyvistä muistoista? Miten ja miksi materiaalisuus ja ruumiillisuus avaavat uudenlaisia näkökulmia vammaisten ihmisten muistelukerrontaan? Näkökulman muutos edellyttää tutkimuskysymyksen/kysymysten uudelleen muotoilua, aineiston analyysimenetelmien avaamista, aineiston uudelleen luentaa analyysin paikoittaista syventämistä ja loppukappaleen uudelleen kirjoitusta.

Näkökulman muutoksen myötä kirjoittaja pääsisi täydentämään aiemman tutkimuksen näkökulmia ja tuomaan uuden näkökulman sodan kokemushistoriaan ja muistitietoon.”

Merja Tarvainen:

”Kommenttisi kysymyksenasettelusta on osuva ja olen miettinyt tätä seikkaa paljon tämän tekstin äärellä; tässä mielenkiintoista se, ettei aineistoa läpileikkaavaa teemaa, vammaisuutta, tuoda esiin näissä katkelmissa. Tämä asetelma, eli että kyseessä on vammaisuus-teeman äärellä muodostunut aineisto mutta juuri näissä muistitietokatkelmissa ko. teemaan ei kiinnitytä, on mielenkiintoinen. Tästä johtuen en lukenut näitä aineisto-otteita erityisesti vammaisuuden kannalta, ja avasin tätä kimurantia kysymystä eri kohdissa tekstiä (tätä voisi toki kirjoittaa lisääkin).

Aineisto sisältää lapsen elämän muistoja ja lapsuuden muistelukerrontaa, mutta niissä ei näy eksplisiittisesti vammaisuus kerronnan tuottamisen ehtona. Sen vuoksi en ole nostanut vammaisuutta analyysin läpileikkaavaksi teemaksi, vaan pikemminkin tarkastelen tätä aineistoa muistelukerrontana, joka on muotoutunut tämän vammaisuus-teemaisen aineistokeruun yhteydessä; aiempaan tutkimukseen heijastettuna tämän aineiston kerronnat vaikuttavat hyvin samankaltaisilta kuin ei-vammaisten ihmisten muistelukerronta samasta ajasta ja elämän ehdoista. Toki tämä voi olla metodologinen havainto, jota voisi avata esim. loppupohdinnassa (siis että vaikka tämä aineisto on muodostunut vammaisuus-teeman myötä, ei se näissä muistelukerronnoissa tule erityisesti esille, vaan kerronnat kiinnittyvät samaan tapaan kulttuurisen tarinavarannon resurssihin kuin mitä aiemmassa tutkimuksessa on havaittu - selkeyttäisikö tämä asiaa?). Tästä, useaan kertaan harkitusta aineistolähtöisestä syystä en oikein voi pitää mahdollisena lähteä suuresti muuttamaan kysymyksenasettelua (toki sitä voi täsmentää, ja lopussa vielä palata "limitations"-tyyliin aineistokysymykseen), sillä käytännössä aineisto-otteet eivät vastaa esim. vammaisen lapsen elämän ehtojen kysymyksiin tms. Valitettavasti siihen ei pysty näillä otteilla vastaamaan. Eli olen pyrkinyt muotoilemaan tutkimuskysymyksen siten, että tällä aineistolla on mahdollista siihen vastata. Toivottavasti vastaukseni selvensi asiaa, ja toki tätä voisi vielä kirjoittaa tekstiinkin, sillä tämä on tosiaan olennainen asia.”

Kaisa Vehkalahti:

”Esitän artikkeli-käsikirjoituksen ”Sodan ja jälleenrakennuksen muistitieto vammaisten ihmisten elämäntarinoissa” julkaisemista alla esitettyjen korjausten jälkeen.

Artikkeli käsittelee toisen maailmansodan ja sen jälkeisten lähivuosien kerrottuja muistoja vammaisten ihmisten elämäkertoissa muistitiedon näkökulmasta. Aineistona toimivat SKS:n ja Kynnys ry:n yhteistyössä järjestämän kirjoituskeruun tuottamat kirjoitetut elämäntarinat, joista analysoitavaksi on valikoitu sotamuistoja sisältävät tekstit. Yhteensä 37 kirjoittajaa sisältävästä joukosta viisi muisteli teksteissään sotavuosiin ajoittuvaa lapsuutta.

Johdannossa kirjoittaja asettaa artikkelinsa tutkimustavoitteen seuraavasti: ”Mihin nämä eletyt ja kerrotut muistot kiinnittyvät? Kiinnitän huomiota erityisesti muiston ruumiillisuuteen ja materiaaliin kiinnokohtiin”. Toisessa käsittelyluvussa ’Aineisto ja menetelmät’ tutkimustehtävä asetetaan kuitenkin hieman toisin: ”Kiinnitän tutkimukseni muistamisen tarinallisuuteen. - - Tässä tutkimuksessa tarinallisuuden ja muistitiedon suhdetta avataan tarinallisen kiertokulun kautta. Sovellan aineiston luennassa tarinallisen kiertokulun lähestymistapaa.” Tutkimuskysymys tulisi muotoilla yhdenmukaisesti. Nykymuodossaan se jää hieman turhan laveaksi, mikä heijastuu käsittelylukuihin hajanaisuutena. Analyysi tuntuu rönsyävän moneen kiinnostavaan suuntaan, mutta mikä on pääkysymys ja miten se liittyy vammaisuuden historiaan? Onko artikkelin päätarkoitus analysoida, miten vammaisten kirjoittajien kerrontaa toistaa muun muistitietokerronnan tapoja tai eroaa niistä (tarinallisen kiertokulun lähestymistapa), vai onko analyysin kohteena muistelun ruumiillisuus/materiaalisuus?

Artikkeli etenee sinänsä sujuvasti, teksteistä esiin nousevien muistojen ja kerronnallisten tapojen erityispiirteitä esiin poimien. Kieliasu on kauttaaltaan erinomainen ja tekstiä on miellyttävä lukea. Kokonaisuus jää kuitenkin hajanaiseksi: kirjoittaja marssittaa lukijan eteen koko joukon viime vuosien muistitietotutkimuksesta tuttuja käsitteitä ja havaintoja, ja osoittaa näiden löytyvän myös tästä aineistosta. Ongelmana on, että esiin nostettuihin teemoihin ei paneuduta aina kovin syvällisesti, vaan teemat jäävät joskus lyhyen maininnan tai yksittäisen tekstiesimerkin tasolle (esim. kerronnan tihentymät, liminaalinen tila, tunnemaisema, mentaliteettihistoriallinen muistitieto, muistin miljöö ja muistin paikka). Osin tämä voi johtua edellä mainitusta tutkimuskysymyksen laajuudesta. Tarkemmin rajattu tutkimuskysymys ja sen seuraaminen tiiviisti puolisena lankana läpi työn auttaisi kokonaisuuden jäsentämisessä.

Kirjoittaja osoittaa tuntevansa aiemman, erityisesti tuoreen kotimaisen muistitietotutkimuksen erittäin hyvin, mutta hänen oma kontribuutionsa suhteessa aiempaan tutkimukseen ei tule aina riittävästi esille. Tekstin tasoa kohottaisikin merkittävästi, jos kirjoittaja erittelisi huolellisemmin, mitä uutta hänen analysoimansa erityinen aineisto tuo suomalaiseen sota- ja jälleenrakennusajan muistitietotutkimukseen. Avaako se uusia mahdollisuuksia tekstissä mainittujen käsitteiden ja lähestymistapojen kehittelyyn? Tämä on osin argumentointikysymys, kirjoittaja voisi tuoda omia tulkintojaan ja vammais-aineiston erityisyyttä rohkeammin esille lukijalle.

Käsikirjoitukseen toivoisi enemmän juuri sen pohtimista, mitä erityistä vammaisten kirjoittajien muistitieto tuo sota- ja jälleenrakennusajan muistitietotutkimukseen. Kirjoittaja kytkee johdannossa ja avausluvussa analyysin vahvasti vammaisuuden tutkimukseen. Kuitenkin vammaisuus muistelukerronnan teemana nousee esille oikeastaan vain yhdessä kohtaa (viittaus sota-aikana sokeutuneisiin nuoriin), mikä on tutkimusaineiston valossa yllättävää. Mikäli vammaisuus ei nouse aineistossa mitenkään erityisesti esille, tämä on varsin kiinnostava tulos ja kannattaa nostaa eksplisiittisemmän analysoinnin kohteeksi. Loppuluvussa kirjoittaja toteaa, että eräissä muistoissa tuli esille ”viitteitä nykyhetken eletyn ja kerrotun vammaisuuden tulkinnasta lapsuuden sota-ajan olosuhteita ja elämisen ehtoja vasten”. Mihin tässä viitataan? Tästä olisi ollut kiinnostava lukea enemmän, myös käsittelyluvuissa.

Nykymuodossaan artikkeli ei tuo esille juurikaan uusia tulkintoja sota-aikaa koskevasta muistelusta, vaan enimmäkseen vahvistaa jo aiemmassa tutkimuksessa esiin tuotuja tulkintoja (mikä on toki sinällään kiinnostavaa). Onko näin? Löytyykö myös eroja? Myös tätä kirjoittajan soisi pohtivan eksplisiittisemmin, etenkin kun tutkimuksen lähestymistavaksi on mainittu tarinallisen kiertokulun lähestymistapa, jolloin on hyvä pohtia myös sitä, tyhjenevätkö kerronnan tavat ainoastaan yhteisesti jaettuun konventioihin, vai löytyykö aineistosta myös yksilöllisyyttä.

Aineiston muistelijat jäävät artikkelin kokonaisuudessa harmittavasti hieman historiattomaksi joukoksi. Keruu ja siihen vastanneet kirjoittajat on esitelty hyvin lyhyesti ensimmäisessä käsittelyluvussa. Tässä yhteydessä voisi mielellään esitellä tarkemmin keruuta ja vastaajien ikään, sukupuoleen, koulutukseen, ammattiin jne. taustaan liittyviä tekijöitä, sekä analyysin kohteeksi valittua joukkoa suhteessa näihin tekijöihin. Keruun esittelystä (viite 12) viitataan Kivimäen, Hytösen & Karosen Rauhaton rauha –julkaisuun. FSD:n aineisto-opas ko. aineistoon olisi tässä lukijalle hyödyllinen viite, etenkin kun kyse on on-line julkaisuun tulevasta tekstistä: <https://services.fsd.uta.fi/catalogue/FSD3040/PIP/dgF3040.pdf> Aineistonkeruun taustalla ollut Suomen Kulttuurirahaston rahoittama hanke on tärkeä mainita.

Merja Tarvainen:

”Kiitos osuvista kommenteista, jotka vaikuttavat minusta samansuuntaisilta Eerika Koskinen-Koiviston kommenttien kanssa. Vastaan seuraavissa niihin kohta kohdalta:

”Johdannossa kirjoittaja asettaa artikkelinsa tutkimustavoitteen seuraavasti: ”Mihin nämä eletyt ja kerrotut muistot kiinnittyvät? Kiinnitän huomiota erityisesti muiston ruumiillisuuteen ja materiaalsiin kiinnekohtiin”. Toisessa käsittelyluvussa ’Aineisto ja menetelmät’ tutkimustehtävä asetetaan kuitenkin hieman toisin: ”Kiinnitän tutkimukseni muistamisen tarinallisuuteen. - - Tässä tutkimuksessa tarinallisuuden ja muistitiedon suhdetta avataan tarinallisen kiertokulun kautta. Sovellan aineiston luennassa tarinallisen kiertokulun lähestymistapaa.” Tutkimuskysymys tulisi muotoilla yhdenmukaisesti. Nykymuodossaan se jää hieman turhan laveaksi, mikä heijastuu käsittelylukuihin hajanaisuutena.”

- Huomiosi on tosi tärkeä. Ideani on siis se, että tarinallinen kiertokulku on tutkimuksen metodologinen ankkuri, jota keskustelutan muistitietotutkimukseen. Tutkimuksen tehtävä on analysoida mihin ko. aineiston sodan ja jälleenrakennuksen muistitieto kiinnittyy. Tästä juontuu tutkimuskysymys.

Se, mitä olen tässä pitkin matkaa miettinyt (ja taas miettinyt), on juuri sama kuin mihin molemmat refereet kiinnittivät huomionsa: vammaisuus ei näissä muistelukerronnoissa nouse esille, joten siksi nämä muistelukerronnat vaikuttavat ”aika tavanomaisilta” aiempaan tutkimukseen nähden, ja tutkimustulokset samansuuntaisilta kuin aiemmassa tutkimuksessa esiteltyt.

Tällöin metodologinen huomio siitä, että vammaisten ihmisten pääsyn tarinalliseen kiertokulkuun on havaittu olevan globaalisti osittaista ja esteellistä, voisi olla paikallaan ottaa tähän juttuun vahvemmin mukaan.

Osallisuus tarinalliseen kiertokulkuun on monen tekijän summa, ja ihmisen elämäntarinan muodostamiselle on eduksi se, mitä enemmän hänellä on pääsyä mitä monipuolisempiin tarinamalleihin ja jaettuihin kertomuksiin (tästä kirjoittaa esim. Baldwin 2013).

Tällöin tässä jutussa kyse on siitä, että vaikkei vammaisuus näissä muistelukerronnoissa tule esiin, ovat nämäkin muistelukerronnat muotoutuneet vastauksina Vammaisena Suomessa -keruuseen. Se, että kertojat ammentavat selvästikin sellaisista kollektiivisista elämisen ja kertomisen resursseista, jotka ovat jaettu laajalti ja eri ihmisryhmien kesken, kiinnittää tätä osaa elämäntarinasta, lapsuuskerrontaa, osaksi laajalti jaettua kertonta- ja kokemusmaailmaa.

Tällöin alkupuoli voisi käsitellä vammaisuutta, elämäntarinaa ja kertomista (esim. ”vammaisuus ja tarinallinen kiertokulku” tai ”vammaisuus ja elämäntarinan ehdot” nykyisen ”muistitieto ja vammaisuus” -otsikon sijaan). Ja tähän palattaisiin yhteenveto- ja johtopäätösosiossa.

”Analyysi tuntuu rönsyävän moneen kiinnostavaan suuntaan, mutta mikä on pääkysymys ja miten se liittyy vammaisuuden historiaan? Onko artikkelin päätarkoitus analysoida, miten vammaisten kirjoittajien kertontaa toistaa muun muistitietokerronnan tapoja tai eroaa niistä (tarinallisen kiertokulun lähestymistapa), vai onko analyysin kohteena muistelun ruumiillisuus/materiaalisuus?”

- Tätä täytyy täsmentää ja avata lukijalle. Jälkimmäiseen kysymykseen vastaus on lähinnä sekä - että: ruumiillisuus ja materiaalisuus ovat näiden muistelukerrontojen ytimessä, ja lisäksi ruumiillisuuden ja materiaalisuuden huomioivalla näkökulmalla tästä aineistosta vaikuttaa saavan irti asioita, jotka muuten jäisivät katveeseen. Lisäksi aineiston edellä kuvatuista erityispiirteistä johtuen kyse on myös siitä, että on kiinnostavaa huomata miten kerronnat jakavat muun, aiemmin kuuluksi tulleen muistitietokerronnan tapoja. Kerronnan resursseja ja kuulluksi tuleminen ehtoja voisi myös avata lisää.

” Kokonaisuus jää kuitenkin hajanaiseksi: kirjoittaja marssittaa lukijan eteen koko joukon viime vuosien muistitietotutkimuksesta tuttuja käsitteitä ja havaintoja, ja osoittaa näiden löytyvän myös tästä aineistosta. Ongelmana on, että esiin nostettuihin teemoihin ei paneuduta aina kovin syvällisesti, vaan teemat jäävät joskus lyhyen maininnan tai yksittäisen tekstiesimerkin tasolle (esim. kerronnan tihentymät, liminaalinen tila, tunnemaisema, mentaliteettihistoriallinen muistitieto, muistin miljöö ja muistin paikka). Osin tämä voi johtua edellä mainitusta tutkimuskysymyksen laajuudesta. Tarkemmin rajattu tutkimuskysymys ja sen seuraaminen tiiviisti punaisena lankana läpi työn auttaisi kokonaisuuden jäsentämisessä.”

- Linkissä edellisiin vastauksiin, eli hajanaisuutta saa taitettua pois jos fokusta täsmentää. Toisaalta tässä innoitti juuri se, miten nämä erilaiset isot teemat ovat läsnä näissä muistelukerronnoissa. Joka tapauksessa tätä voisi täsmentää ja rajata jotain tästä jutusta pois. Eli käytännössä analyysilukujen karsimista tutkimuskysymyksen suuntaisesti.

”... hänen oma kontribuutionsa suhteessa aiempaan tutkimukseen ei tule aina riittävästi esille. Tekstin tasoa kohottaisikin merkittävästi, jos kirjoittaja erittelisi huolellisemmin, mitä uutta hänen analysoimansa erityinen aineisto tuo suomalaisen sota- ja jälleenrakennusajan muistitietotutkimukseen. Avaako se uusia mahdollisuuksia tekstissä mainittujen käsitteiden ja lähestymistapojen kehittelyyn? Tämä on osin argumentointikysymys, kirjoittaja voisi tuoda omia tulkintojaan ja vammais-aineiston erityisyyttä rohkeammin esille lukijalle.”

- Tässä referee-kommenttienkin myötä on vahventunut se ajatus, että kontribuutio liittyy yhtäältä juuri tähän aineistoon muistelukerrontana ja (metodologiseen) havaintoon siitä, että vammaisten ihmisten pääsy ja osallisuus tarinalliseen kiertokulkuun on (ollut) rajallinen + ks. em. elämäkerran tarinalliset resurssit. Eli mitä tästä lähtökohdasta seuraa tämän aineiston muistelukerrontojen osalta. Tästä voisi tosiaan edetä ja avata tätä tarinoiden jakamisen, kuulluksi tuleminen ja kollektiivisten tarinoiden asiaa.

"Käsitteelliseen toivoisi enemmän juuri sen pohtimista, mitä erityistä vammaisten kirjoittajien muistitieto tuo sota- ja jälleerakennusajan muistitietotutkimukseen. Kirjoittaja kytkee johdannossa ja avausluvussa analyysin vahvasti vammaisuuden tutkimukseen. Kuitenkin vammaisuus muistelukerronnan teemana nousee esille oikeastaan vain yhdessä kohtaa (viittaus sota-aikana sokeutuneisiin nuoriin), mikä on tutkimusaineiston valossa yllättävää. Mikäli vammaisuus ei nouse aineistossa mitenkään erityisesti esille, tämä on varsin kiinnostava tulos ja kannattaa nostaa eksplisiittisemmän analysoinnin kohteeksi. Loppuluvussa kirjoittaja toteaa, että eräissä muistoissa tuli esille ”viitteitä nykyhetken eletyn ja kerrotun vammaisuuden tulkinnasta lapsuuden sota-ajan olosuhteita ja elämisen ehtoja vasten”. Mihin tässä viitataan? Tästä olisi ollut kiinnostava lukea enemmän, myös käsittelyluvuissa."

- Ensimmäiseen virkkeeseen vastaa oikeastaan edellinen vastaussetti. Lisäksi vaikuttaa siltä, että avausluvun voisi muokata tarinallisen kiertokulun suuntaan painottuvaksi, koska sitä kautta saisi avattua myös tämän tutkimuksen merkitystä (ja palaisi tähän sitten lopuksi). Vammaisuus ei siis teemana ole läsnä näissä sota- ja jälleerakennusajan muistelukerronnoissa.
- Kysymys siitä, onko tässä tutkimuksessa mitään vammaisuus-erityistä (ja jos, niin mitä) on ollut läsnä koko prosessin: toisaalta on (aineiston muotoutumisen kautta), toisaalta aineiston sodan- ja jälleerakennusajan muistelukerronnoissa ei sisällöllisesti sinänsä ole. Metodologisen lähestymistavan avulla tähän voisi saada selvyyttä. Tätä täytyy avata, semminkin kun vammaisuus ei näissä eksplikoidu.

"Nyky muodossaan artikkeli ei tuo esille juurikaan uusia tulkintoja sota-aikaa koskevasta muistelusta, vaan enimmäkseen vahvistaa jo aiemmassa tutkimuksessa esiin tuotuja tulkintoja (mikä on toki sinällään kiinnostavaa). Onko näin? Löytyykö myös eroja? Myös tätä kirjoittajan soisi pohtivan eksplisiittisemmin, etenkin kun tutkimuksen lähestymistavaksi on mainittu tarinallisen kiertokulun lähestymistapa, jolloin on hyvä pohtia myös sitä, tyhjenevätkö kerronnan tavat ainoastaan yhteisesti jaettuihin konventioihin, vai löytyykö aineistosta myös yksilöllisyyttä."

- Tässä oli monta tärkeää havaintoa. Nämä muistelukerronnat vaikuttavat todella koko lailla kiinnittävän yhteisesti jaettuihin konventioihin. Tämä on tietenkin keskeinen pointti, varmaan koko jutun kannalta, ja tätäkin voisin sitten selkeyttää tuossa läpi koko tekstin.

"Aineiston muistelijat jäivät artikkelin kokonaisuudessa harmittavasti hieman historiattomaksi joukoksi. Keruu ja siihen vastanneet kirjoittajat on esitelty hyvin lyhyesti ensimmäisessä käsittelyluvussa. Tässä yhteydessä voisi mielellään esitellä tarkemmin keruuta ja vastaajien ikään, sukupuoleen, koulutukseen, ammattiin jne. taustaan liittyviä tekijöitä, sekä analyysin kohteeksi valittua joukkoa suhteessa näihin tekijöihin."

- Tätä voisi avata.

"Keruu esittelyssä (viite 12) viitataan Kivimäen, Hytösen & Karosen Rauhaton rauha –julkaisuun."

- Kiitos huomiosta; täytyy korjata viite kohdilleen.

"FSD:n aineisto-opas ko. aineistoon olisi tässä lukijalle hyödyllinen viite, etenkin kun kyse on on-line julkaisuun tulevasta tekstistä: <https://services.fsd.uta.fi/catalogue/FSD3040/PIP/dgF3040.pdf> Aineistonkeruun taustalla ollut Suomen Kulttuurirahaston rahoittama hanke on tärkeä mainita."

- FSD-aineiston ja SKR-hankkeen voisi tosiaan mainita vaikka alaviitteessä. Tässä aineisto on kuitenkin ollut SKS KRA:n kokoelmista. FSD:ssa kun on saatavilla vain murto-osa tästä kokonaisuudesta, ja heidän kanssaan kun olen tästä viesteillyt (muistaakseni Tarvainen 2018 aikoihin), niin heidän linjansa oli, että jos ei ole käytetty FSD:n aineistoa, niin siihen ei tarvitsisi viitata (tässä ei siis ole käytetty eikä siksi mainittu)."

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Lähteet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto (SKS KRA)

Vammaisena Suomessa 2013–2014. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kynnys ry.

Kaunokirjallisuus

Kähkönen, Sirpa. *Tankkien kesä*. Otava, Helsinki 2016.

Tutkimuskirjallisuus

De Nardi, Sarah. An embodied approach to Second World War storytelling mementoes. Probing beyond the archival into the corporeality of memories of the resistance. *Journal of Material Culture* 19:4 (2014), 443–464. DOI: <https://doi.org/10.1177/1359183514554987>

Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija Peltonen. Muistitieto ja tutkimus. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. SKS, Helsinki, 7–24.

Finnegan, Ruth. Family myths, memories and interviewing. Teoksessa Robert Perks & Alistair Thomson *The Oral History Reader*. Toinen painos. Routledge, London 2006, 177–183.

Harjula, Minna. Hyvät, pahat ja kelvolliset. Vammaisuus suomalaisessa yhteiskunnassa 1800-luvun lopulta 1930-luvun lopulle. Teoksessa Jarmo Peltola & Pirjo Markkola *Kuokkavieraiden pidot. Historian marginaalista marginaalihistoriaan*. Tampere: Vastapaino 1996, 107–121.

Harries, John. A stone that feels right in the hand. Tactile memory, the abduction of agency and presence of the past. *Journal of Material Culture* 22:1 (2016), 110–130. DOI: <https://doi.org/10.1177/1359183516679187>

45 Hirsch, Karen. Culture and disability. The role of oral history. *Oral History Review* 22:1 (1995), 1–27. <https://doi.org/10.1093/ohr/22.1.1>

Huuskonen, Kari. Pimeyden puolelta. Modernisaation kokemukset näkövammaisten kerrontayhteisössä. Unigrafia, Helsinki 2012.

Hynninen, Anna. Arkistokirjoittamisen kontekstualisointi. Teoksessa Sami Lakomäki, Pauliina Latvala & Kirsi Laurén *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. SKS, Helsinki 2011, 259–295.

Hyry, Katja. Elämänsähistoriallinen kerronta tutkimuskohteena. *Elektroloristi* 1/1995. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-530961>

Hänninen, Vilma. *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampereen yliopisto, Tampere 1999.

Kirves, Jenni. Elämä omiin käsiin. Traumoista selviytymiseen. Teoksessa Ville Kivimäki & Kirsi-Maria Hytönen *Raubaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättymisen 1944–1950*. Vastapaino, Tampere 2016, 257–281.

Kivimäki, Ville. Hämärä horisontti, avautuvat tulevaisuudet. Suomalaisotilaat ja syksyn 1944 tunne-
maisema. Teoksessa Ville Kivimäki & Kirsi-Maria Hytönen *Raubaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättymisen 1944–1950*. Vastapaino, Tampere 2016a, 72–100.

Kivimäki, Ville. Uusi Suomi. Sotasukupolvi ja sodanjälkeinen aika. Teoksessa Ville Kivimäki & Kirsi-Maria Hytönen *Raubaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättymisen 1944–1950*. Vastapaino, Tampere 2016b, 285–321.

Kivimäki, Ville, Hytönen, Kirsi-Maria Hytönen & Karonen, Petri. Ennen huomispäivää. Toisen maailmansodan päättymisen Suomessa ja Euroopassa. Teoksessa Ville Kivimäki & Kirsi-Maria Hytönen *Raubaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättymisen 1944–1950*. Vastapaino, Tampere 2016, 11–36.

Kivirauma, Joel (2015) Johdanto. Teoksessa Joel Kivirauma *Vammaisten elämä & elämäkerta. Tulkintoja vammaisuudesta 1900-luvun Suomessa*. Kynnys ry, Helsinki, 6–16.

Korjonen-Kuusipuro, Kristiina & Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen. Muistelun monet muodot. Kertomus, kehollisuus ja hiljaisuus paikan tietämisen tapoina. *Elore* 24:1 (2017).

<http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1782162>

Latvala, Pauliina. Mikä määrittää suvun muistitiedosta kertomista? *Elore* 2/2000.

http://www.elore.fi/arkisto/2_00/lat200.html <https://doi.org/10.30666/elore.78289>

Meinander, Henrik. *Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaishana*. Siltala, Helsinki 2009.

Nevala, Seija-Leena & Hytönen, Kirsi-Maria. Toimet, työt ja taakat. Teoksessa Ville Kivimäki & Kirsi-Maria Hytönen *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättymisen 1944–1950*. Vastapaino, Tampere 2016, 151–172.

Peltonen, Matti. *Mikrohistoriasta*. Hanki ja jää. Gaudeamus, Helsinki 1999.

Peltonen, Ulla-Maija. *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. SKS, Helsinki 2003.

Peltonen, Ulla-Maija. Alessandro Portelli ja muistitiedon erityisyys. Teoksessa Alessandro Portelli *Käskey on täytetty. Historia, muisti ja verilöyly Roomassa 1944*. Faros, Turku, 2012, 9–14.

Savolainen, Ulla. *Muisteltu ja kirjoitettu evakkomatka. Tutkimus evakkolapsuuden muistelukerronnan poetiikasta*. Kultaneito XV. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Helsinki 2015.

<https://doi.org/10.30666/elore.79190>

Siltala, Pirkko. *Taakkasiirtymä. Trauman siirto yli sukupolvien*. Therapie-säätiö, Helsinki 2016.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), Kansanrunousarkisto & Kynnys ry. *Vammaisena Suomessa - elämäkertakeruun saate*. 2013. Luettu 17.5.2017 <http://neba.finlit.fi/kra/keruut/vammaisuus.pdf>

-
- ¹ Kähkönen 2016, 10.
² Esim. Huuskonen 2012, 12; Harjula 1996.
³ Esim. Harjula 1996, 107–108; Hirsch 1995.
⁴ Kivirauma 2015; ks. myös Harjula 1996.
⁵ Fingerroos & Peltonen 2006.
⁶ De Nardi 2014.
⁷ De Nardi 2014, 461.
⁸ Esim. De Nardi 2014; Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto-Arponen 2017.
⁹ Esim. Savolainen 2015.
¹⁰ Kivimäki, Hytönen & Karonen 2016, 28.
¹¹ Kivimäki, Hytönen, & Karonen 2016, 32–33.
¹² Ibid.
¹³ Esim. Peltonen 2012.
¹⁴ Hänninen 1999, 21–23.
¹⁵ Vammaisena Suomessa 2013–2014 (jatkossa VaSu), 248.
¹⁶ VaSu 249.
¹⁷ De Nardi 2014.
¹⁸ Savolainen 2015, 376.
¹⁹ Savolainen 2015.
²⁰ VaSu 620, 638.
²¹ Ks. myös De Nardi 2014.
²² VaSu 620.
²³ VaSu 620.
²⁴ Savolainen 2015, 367.
²⁵ VaSu 248.
²⁶ VaSu 634.
²⁷ VaSu 248.
²⁸ Ks. Kähkönen 2016.
²⁹ VaSu 248.
³⁰ Vasu 248.
³¹ VaSu 248.
³² VaSu 59.
³³ Ks. myös Peltonen 1999.
³⁴ VaSu 512.
³⁵ Savolainen 2015, 262–263.
³⁶ Savolainen 2015, 263.
³⁷ Meinander 2009, 23. Ks. myös Kivimäki 2016a, 74.
³⁸ VaSu 622–623.
³⁹ Vasu 623.
⁴⁰ Kivimäki 2016b, 285; ks. myös Kivimäki, Hytönen & Karonen 2016.
⁴¹ VaSu 623.
⁴² Kivimäki, Hytönen & Karonen 2016, 28.
⁴³ Esim. Kirves 2016, 259–260, 273–278.
⁴⁴ Kirves 2016, 281.
⁴⁵ Kirves 2016, 278–280.
⁴⁶ VaSu 624.
⁴⁷ VaSu 624.
⁴⁸ Vasu 383.
⁴⁹ Kivimäki 2016a, 100.
⁵⁰ VaSu 512.
⁵¹ Kivimäki 2016a, 98–99.
⁵² Kivimäki 2016a, 98.
⁵³ Kirves 2016, 278.
⁵⁴ VaSu 357.
⁵⁵ Savolainen 2015, 367.
⁵⁶ Nevala & Hytönen 2016, 170.
⁵⁷ VaSu 381.
⁵⁸ VaSu 381.
⁵⁹ VaSu 381.
⁶⁰ VaSu 622.
⁶¹ VaSu 622.
⁶² Kivimäki 2016b, 301–306.
⁶³ Kivimäki 2016vb, 301.
⁶⁴ De Nardi 2014, 447.
⁶⁵ Peltonen 1999; ks. myös Peltonen 2003.
⁶⁶ Peltonen 1999, 100.
⁶⁷ Peltonen 1999, 100.
⁶⁸ Peltonen 1999, 100.
⁶⁹ Peltonen 1999, 99–100.
⁷⁰ Savolainen 2015, 366.
⁷¹ De Nardi 2014.
⁷² Kivimäki 2016b, 303.
⁷³ VaSu 247.
⁷⁴ Finnegan 2006, 177.
⁷⁵ Siltala 2016.
⁷⁶ VaSu 247.
⁷⁷ VaSu 249.
⁷⁸ VaSu 248–249.
⁷⁹ Finnegan 2006, 177.
⁸⁰ De Nardi 2014.
⁸¹ Savolainen 2015, 367.
⁸² Ks. myös Savolainen 2015, 260.
⁸³ De Nardi 2014.
⁸⁴ Kivimäki 2016b, 286.
⁸⁵ Kivimäki 2016b, 286.
⁸⁶ Kivimäki 2016b, 287.
⁸⁷ Harries 2016.
⁸⁸ Ks. esim. Harjula 1996.
⁸⁹ Hynninen 2011, 282.